

*Müzişyen
ve müzikolog*
**GOMİDAS
VARTABED**

BETÜL BAKIRCI

Bütün bu yazdıklarım sanki bir rüya. Gomidas sanki rüya gibi geçti, o da sanki bir rüyaydı, bir masal sanki, olmuş, olmamış, bir varmış, bir yokmuş. Fakat onun notalara döktüğü ve düzenlediği halk şarkılarını her duyduğumda, o geçmiş gerçeğe dönüşüyor ve o gözümün önünde halk şarkılarımıza dair duyduğu heyecanla yeniden canlanıyor. Onun başardığı işin kalıcı olacağını ve onun, yerli/özgün müziğimizin tınılarıyla, uzun, çok uzun zaman, nesilden nesile sevilleceğini hissediyor ve biliyorum.

—Manug Apeğyan¹

ERMENİ etnografya çalışmaları ve etnografik yazını 19. yüzyılın ikinci yarısında canlanmaya başlar.

Gomidas Vartabed'in araştırmaları, Ermeni müziği alanını aşarak bütün bir Anadolu coğrafyasına yayılır. Özellikle Osmanlı topraklarında yaşayan milletlerin Ermenice, Kürtçe, Farsça ve Türkçe seslendirdiği ezgileri, 'halk müziği' kategorisinde derler ve notaya geçirir. Bu müziklerin yanı sıra Osmanlı ve Rus Ermenilerinin kentlerde ürettiği, devrim ya da âşık şarkılarını da derleyerek Anadolu coğrafyasına dair zengin bir repertuar sunar. Gomidas, Osmanlı kültürel modernleşmesine doğrudan katkı sağlayan bir müzisyen, müzikolog, besteci ve derlemecidir. Bu bağlamda müziğinde hem modern hem özgün arayışlara rastlamak mümkün... İmparatorluk sınırları içinde İstanbul, İzmir, Kahire, Tiflis gibi kültür ve sanat merkezi şehirlerde, ayrıca Avrupa'nın Paris, Londra, Leipzig, Berlin ve Viyana gibi çeşitli şehirlerinde müzik araştırmaları yürütür, konuşmalar yapar ve konserler verir. Bir yandan besteleri coğrafyanın müşterek tecrübelerini müzikle yoğurur, öte yandan, birlikte hayata geçmesini kulaklara fısıldar.

"Herkesin bir yolu var hayatta. Ben ilahi olanın sesiyle hareket ettim hep. Yolum müzikti ve Tanrıma aitti."² diyen Gomidas'ın müziği, etnik kökenden uzak, melez bir kültürün ürünüdür. Ona göre halk şarkıları tanımları itibarıyla dilden dile aktarılan ortak yaratımlardır. Bir tek kişiye değil bütün bir köye, dolayısıyla da 'millete' aittirler. 'Kolektif yaratım' sürecine inanır ve şarkının ilk kez nerede, ne zaman ve kim tarafından söylendiğini umursamaz.³

Halk ezgileri, yüzyıllar içinde kulaktan kulağa aktarılmış, halk tarafından muhafaza edilmiş ve dönüşmüştür. Bu yüzden halk şarkıları farklı müzikal etkilere açık, ayrı bir türdür. Halk şarkılarındaki melezliğin izlerini Ermeni müziğinde de görmek mümkündür. Esasen Ermeni müziği iki kadim türe ayrılmıştır. Gomidas'ın bu türlerin birbirine koşut ilişkilerine dair teorisi şöyle aktarılır:

*Teorisi, ilk mezmurların eski halk ezgileri üzerine söylendiği yönündeydi. Ermeni müziğinin iki kadim türü olan halk ve dini repertuar arasındaki ilişkiyi, ezgisel, dizisel, ritmik, yapısal, aralıksal ve süslemes benzerliklere dayandırıyordu. Dini şarkılara sonradan eklendiğini düşündüğü süslemelerden arındırıldığında ortaya çıkan ezgilerin halk şarkılarının ezgisel yapısına dair ipuçları vereceğine inanıyordu.*⁴

Başka bir ifadeyle o, birbirinden ayrı değerlendirilen halk ve kilise ezgilerinin köklerinin kardeşliğini desteklemekteydi, tıpkı coğrafyanın ezgilerinin müşterekliğine inandığı gibi.

Gomidas 12 yaşında iken Ermeni müziğiyle tanışır. Kütahya'da doğmuş, erken yaşta anne ve babasını kaybetmiştir. Akrabalarının desteğiyle önce Bursa'ya gönderilir. Oradaki okula ayak uyduramayarak Kütahya'ya döner. Bir süre Kütahya'da kaldıktan sonra Aziz Eçmiyazın Başkatedrali Ruhban Okulu Kevorkyan Cemaran'a gönderilir. Hıraçya Acaryan, Gomidas'ın kiliseye gelişine Gyankis Huşerit'te (Hayatımın Anılarından) yer verir:

O Kütahyalı Türkçe konuşan bir Ermeniydi (...) Gatoğigos IV. Kevork ona:

—Sen Ermenice biliyor musun? diye sorar, ben seninle ne yapayım? der.

—Ermenice biliyor olsam, neden gele-

yim? Gelmişim ki öğreneyim.

Bu ani ve cüretkâr cevap karşısında Gatoğigos şaşkınlık ve mutlulukla sorar:

—Sen turki-murki (türkü mürkü) bilir misin?

*Soğomon Soğomonyan (onun dünyevi ismi buydu) Türkçe bir şarkı söylemeye başlar. Güzel sesinin büyüüne kapılan Gatoğigos hemen "Çabuk, çabuk alın bu çocuğu ve okula kaydedin" der.*⁵

Gomidas yıllarını vereceği müzik eğitimine ilk adımını böyle atar. Önce 1895'te Tiflis'e Batı müziği ve kuramı çalışmak niyetiyle gider, daha sonra 1896'da ünlü işadamı Aleksandr Mantaşyan bursuyla Berlin'e gönderilir. Burada müzik tarihi ve teorisi üzerine dersler almaya devam eder. Bir yandan da piyano, kompozisyon ve orkestrasyon sahalarında kendini geliştirir. Berlin'deyken Oskar Fleischer, Heinrich Bellermann ve Max Friendländer gibi hocaların müzikoloji derslerinde bulunmuş, Uluslararası Müzik Cemiyetinin kongresine davet edilmiştir. Bu davette bir de konser veren Gomidas, Ermenice, Kürtçe, Farsça ve Türkçe şarkılarla coğrafyanın çok kültürlü kimliğini yansıtır. 1899'dan İstanbul'a taşınacağı 1910 yılına kadar Cemaran'daki okulunda müzik öğretmenliği ve koro şefliği yapar. Üretken bir araştırmacı olan Gomidas, Cemaran'da bulunduğu yıllarda şarkılar derlemeye ve besteler yazmaya devam eder, müzikoloji makaleleri Avrupa'da çeşitli dergilerde yayınlanır.⁶

Gomidas'ın halk ezgilerini derlemesiyle ilgili muhtelif görüşler vardır. Bir görüşe göre, Gomidas Anadolu'nun köylerini gezerek halk şarkılarını dinlemiş ve derlemiştir; diğer bir görüşe göre ise sadece Kütahya, Eçmiyazın ve Cemaran civarındaki köyleri dolaşarak

buradaki halk ezgilerini derlemiş ve notaya geçirmiştir. Bu derlemeler arasında şüphesiz en dikkate değer olanı makamlı 'ezan'dır. Gomidas dinlediği her şeyi değil, kulağına hoş gelen her şeyi notaya çeken bir müzisyen olarak 'ezan'ı da notaya geçirir.⁷ Öte yandan 1893'te okulunda notaya çektiği dinî şarkıları, *Hokevor Apeğa* (Ruhani Ezgiler) başlığıyla bir derleme defterinde toplar.⁸ Kısacası Gomidas'ın dilleri aşan çalışması dinleri de aşar, bu coğrafyayı içine alır.

Gomidas, derleme çalışmalarına büyük ihtimalle ruhban okulunda başlamıştır. Anadolu coğrafyasını karış karış gezdiği yanılığısı, muhtemelen onun coğrafyaya yayılan çalışmalarından, derlemelerinin çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Dahası, "Dikran Çituni, Hagop Canigyan, Sahag Ama-

duni gibi derlemecilerin Ermenice Van ve Agn (Eğin-Kemaliye) şarkılarını, Sarkis Hayguni'nin de Kürtçe repertuarını notaya çeker."⁹ Aslında Gomidas, köy köy gezerek bir derleme yapmamış olsa da sunduğu geniş repertuar ile ardında oldukça kıymetli bir Anadolu mirası bırakır. 1910 yılında Galata Surp Krikor Lusavoriç Kilisesinin muganni heyetinin daveti üzerine İstanbul'a taşınır. Burada da faaliyetlerini sürdürmeye devam eder. Çeşitli Ermeni okullarında Ermeni müziği ve dansı üzerine dersler verir; bestecilik, müzikoloji, müzik pedagojisi yöntemleri üzerine çalışmalar yürütür. En büyük hayali İstanbul'da, Pera'da bir konservatuvar kurmaktır.¹⁰ Burada, halk ve kilise müziği ile Batı müziği eğitimi verecek ve öyle ki, bahsi geçen teorisine dayanan ezgilerdeki 'köken kardeşliği'ni

modern dokuyla çevreleyebilecektir. *Azadamard*'da, Rupen Zartaryan, konservatuvar fikrini destekleyen yazısında şöyle diyordu:

Doğululuğun ruhunu yüceltecek, duygularına zerafet ve incelik katacak böylesi bir konservatuvarın insan ruhu üzerindeki pozitif etkilerinin sadece Ermeniler arasında değil, diğer yurttaşlar, özellikle de Türkler arasında da hissedileceğine inandığını ekliyor, örnek olarak da Dikran Çuhacıyan'ın "Leblebici Horhor Ağa" operetine Ermeni ve Türk halkları arasında duygusal bir iletişim için kalıcı bir bağ olma özelliği atfediyordu.¹¹

Hakikaten de Gomidas'ın hayali bir millete ait değildir. Müziğe ilahi bir tutkuyla bağlıdır ve onu milletlerin üzerinde görmektedir. Bu yüzdendir ki Gomidas'ın müziği hâlâ birçok coğrafyanın sesidir, onların dili ve kültürüyle akrabadır. Gomidas, dostu Arşag Çobanyan'a yazdığı mektubunda konservatuvar kurma hazırlıklarını şöyle dile getirir:

Sevgili Dostum,

Nihayet İstanbul'a vardım. Viyana ve Filibe'de epeyce iş hallettim. Konuştum, şarkı söyledim ve okula, eğitime destek verdim (...). Asıl önemli olan şu ki, Osmanlı konservatuvarı açılacak; müzik bölümü de olacak. Cemal Paşa yokluğunda beni sormuş ve geldiğimi ona bildirmemi rica etmiş. Bana öyle geliyor ki bana da vazife teklif edecek (...) Viyana ve özellikle Filibe'de müthiş kabul gördüm. Bütün şehir beni ağırlamak için hazır ola geçmişti.¹²

Ancak, ne yazık ki önce maddi yetersizlikler, sonrasında değişen siyasi atmosfer nedeniyle konservatuvar açılmaz. Gomidas, müziğe olan tutkusu, bağlılığı ve çalışkanlığıyla hafızalarda kalır. 15 yıl boyunca *khaz* adıyla bilinen Ermeni notalarını araştırmış ve onların sırrını çözmeye çalışmış, bunda başarılı da olmuştur. 1903'te Moskova'da yayınlanan *Kürt Ezgileri*,¹³ birçok Kürt müziği araştırmacısı tarafından notaya aktarılan ilk Kürtçe derlemeler olarak tanımlanmıştır.¹⁴ Vaktinin çoğunu çalışarak geçiren Gomidas, müziğinin hem geleneksel hem de modern tınısını duyurmaya kararlıdır. Arkadaşı Manug, Berlin'de karşılaştığı genç Gomidas'ın iş disiplini hakkında şöyle anlatır:

Üç yıl boyunca bu odada kaldı ve üç yıl boyunca, kısa zamanda büyük hevesle, mü-

zik sanatına mükemmel bir şekilde hâkim olabilmek için devamlı çalıştı. Yanına gittiğinde, onu piyanonun önünde bulurdun. Evden dışarı ya profesörlerden ders almak üzere ya da tiyatro, opera ve konserlere gitmek için çıkardı (...) Kendisini ziyarete her gittiğimizde, notaya çekip yanında getirmiş olduğu halk şarkılarını büyük bir zevkle çalar ve söylerdi.¹⁵

Gomidas, 24 Nisan 1915'te tutuklanan Ermeni aydınlarla birlikte Çankırı'ya gönderilir. Israrlar üzerine affedilen sekiz kişiden biri olan Gomidas, İstanbul'da bir süre daha çalışmalarına devam eder. Ancak gündelik hayatına, alışkanlıklarına dönüş pek de mümkün olmaz. Yaşadığı travmanın etkisiyle ruh sağlığı bozulur. Bir süre İstanbul'da bir hastanede kalır, sonra Fransa'ya götürülerek psikiyatri kliniğinde tedavi altına alınır. Gomidas'ın dünyadan fiilen kopuşu vefatına kadar devam eder. Şarkı söylemez, beste yazmaz ve neredeyse hiç konuşmaz.¹⁶ Sessizleşen tarih karşısında Gomidas'ın aldığı pozisyon oldukça anlamlıdır. Panos Terlemezyan, *Gomidas Hakkında*'da (2009) sürgünden sonraki sessizliği şöyle aktarır:

1921 Mart'ında, bir sabahı Gomidas ile geçirmek istedim. Yardımcısıyla odasına girdim. Yatıyordu, yerinden sıçradı, ben de boynuna sarılarak onu öpmeye başladım.

...
- Gomidas, biliyorum insanlara çok küskünsün, haklısın, ben de küskünüm ama sonsuza dek bu huzursuzlukla yaşayamazsın. Hepimiz sabırsızlıkla seni bekliyoruz.

...
Fakat o kelimelerin etimolojisini çözümlüyor ve felsefe yapıyordu.

...
-Şarkı söylüyor musun?
-Evet.

-Gomidas can, benim için bir şarkı söyle.

-Yok, şimdi ben sadece kendi kendime ve çok alçak sesle söylüyorum.¹⁷

Gomidas her ne kadar susma-ya çalışsa da müziği onu nesillerdir yaşatmakta... Neredeyse her doğum yıl dönümünde, özel etkinliklerle anılıyor. Bu etkinlikler dışında dünyanın dört bir yanında adına konserler düzenleniyor, besteleri yaşatılıyor. Din adamı, müzisyen, araştırmacı ve aynı zamanda besteci olan Gomidas Vartabed'in hem

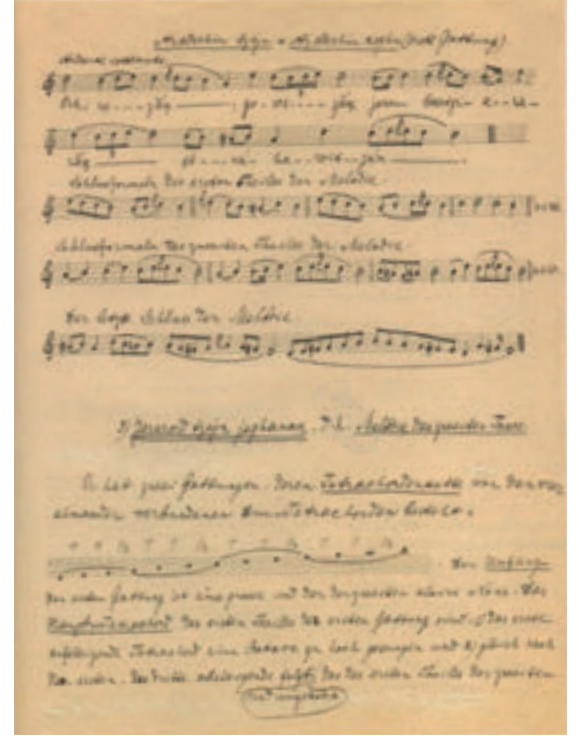
akademik çalışmalarını içeren hem de zorlu hayatına dair fikir veren *Kalbim O Viran Evlere Benzer: Gomidas Vartabed'in Müzik Mirası* (2019) adlı kitabın okuyucularını bekliyor. Kitap, yalnızca onun hayat öyküsü ve müziğine odaklanmakla kalmıyor, bir taraftan da Gomidas'ın mektuplarına, ona dair hatıralara, fotoğraflara ve Ermenice kayıtlara yer vererek onun dünyasını bugüne taşıyor. "Bütün dünya karanlıkken umuda yer açmak zordur. Ama sabrı olan için güneş yine doğacaktır. Yine akşam olsa da, her akşamın sabahı var"¹⁸ diyen Gomidas'ın ne Doğulu ne de Batılı olan müziği, bu coğrafyanın ortak mirasına ses veriyor. **Z**

NOTLAR

- 1 Melissa Bilal ve Burcu Yıldız, *Kalbim O Viran Evlere Benzer: Gomidas Vartabed'in Müzik Mirası*, İstanbul: Birzamanlar Yayıncılık, 2019, s. 36.
- 2 Erhan Arık tarafından hazırlanan Karın Karakaşlı'ya ait metin, Zeynep Tanbay tarafından seslendirilmiştir. Videonun tamamına erişim: <http://www.agos.com.tr/tr/video-detay/305/once-ses-gitti-sonra-insanlar>
- 3 Bilal ve Yıldız, age, s. 193.
- 4 Bilal ve Yıldız, age, s.189.
- 5 Bilal ve Yıldız, age, s. 40-41.
- 6 Geniş bilgi için bkz. Bilal ve Yıldız, age.
- 7 Ari Hergel, *Yerkeran: Gomidas Vartabed'in Ermenice, Kürtçe ve Türkçe Derlemelerinden Düzenlemeler*, İstanbul: Kalan Müzik, 2019 albümü içinde.
- 8 Ari Hergel, age, s. 9.
- 9 Melissa Bilal ve Burcu Yıldız röportajı: "Kalbim O Viran Evlere Benzer: Gomidas Vartabed", <https://m.bianet.org/biamaq/toplum/214343-kalbim-o-viran-evlere-benzer-gomidas-vartabed> (Erişim tarihi: 12 Ekim 2019)
- 10 Bilal ve Yıldız, age, s. 179.
- 11 Bilal ve Yıldız, age, s. 181.
- 12 Bilal ve Yıldız, age, s. 25.
- 13 Bu ezgiler Sarkis Hayguni'nin Ermeni- Kürt destanları derlemesindeki parçalardan transkribe edilmiştir.
- 14 Bilal ve Yıldız, age, s.12.
- 15 Bilal ve Yıldız, age, s. 29.
- 16 Gomidas'ın sürgünden sonra müzik hayatına ara verdiği bilinir. Dostlarının ve hayranlarının ısrarına rağmen müzikoloji alanında herhangi bir çalışma yürütmez. Çoğu yakını Gomidas'ın bu hâlini küskünlük ile ilişkilendirir. Ancak Gomidas'ın ruh sağlığı günden güne kötüleşir. Rivayet edilir ki Gomidas hayatının son 18 yılında tamamen susmuştur.
- 17 Bilal ve Yıldız, age, s. 74-75.
- 18 Bilal ve Yıldız röportajı.

Aşağıdaki QR karekodu okutarak bu yazı ile ilgili bir müzik videosuna ulaşabilirsiniz.

1911 İskenderiye konseri kitapçığının kapağı. Viyana Mikhitarian Kütüphanesi.

